

Részletes szakmai zárójelentés

A kutatás címe: *Migráció - a valóság közelítése innovatív módszerekkel*

120711 azonosító számú NKFI Hivatal által támogatott kutatás

Kutatási időszak: 2016-12-01 – 2020-02-29

1 A kutatási feladat leírása, kutatási események összefoglalása

1.1. A kutatási feladat, a vizsgálandó kérdés

A kutatási projekt célja a migráció egy releváns és kevésbé kutatott kérdésének, a migránsok elvándorláshoz kapcsolódó veszteségeinek és nyereségeinek a vizsgálata volt. A kutatási kérdésünk a migráció következményeire koncentrált, a migrációhoz kapcsolódó személyes előnyökre és deficitekre, a kutatás fókuszába olyan kutatási kérdést állítottunk, amely a migránsok lehetséges túlképzettségét, a migrációval járó költségek és nyereségek egyéni egyensúlyát, a migráció következményeképpen elvesztett és megnyert gazdasági aktivitást értelmezi és magyarázza.

Az eredmények és következtetések a migrációkutatásban – amelynek tárgya a folyamatosan mozgó és részben rejtőzködő migráns – különösen függnék az adatforrásoktól és az alkalmazott mintavételi módszerektől. Kutatásunkat ezért olyan innovatív adatgyűjtésre alapoztuk, amellyel a migrációkutatásban rejlő bizonytalanságot csökkenthetjük. Kutatásunk végső célja a migrációra vonatkozó kérdés megválaszolása és az adatok megbízhatóságának a növelése volt innovatív mintavételi és becslési technikák segítségével. A kutatási kérdés, a kutatás tárgya ebben az értelemben egyrészt a migráció elméleti, másrészt az adatfelvétel módszertani kutatási problémáját célozta.

A migrációra vonatkozó adatok megbízhatóságának növelésére innovatív mintavételi és becslési technikákat alkalmaztunk. A mintavételes eljárás a kutatás fontos módszertani háttérét jelentette, melynek során két eltérő online mintavételi módszert használtunk (egyszerű online mintavételt és virtuális online válaszadó vezérelt mintavételt), a torzításokat innovatív módon adatfúziós eszközökkel kezeltük (MEF és Népszámlálási adatok felhasználásával), a megbízhatóság érdekében az eredményeinket külső adatforrások segítségével evaluáltuk.

A kutatás egy elméleti és egy módszertani cél eléréséhez vitt közelebb, az innovatív módszerrel megvalósult online kérdezés eredményeként gazdag és megbízható migrációkutatási adatforrás jött létre, lehetőséget nyújtva eddig nem vizsgált fontos kérdések alaposabb megértésére. Így mérhetővé tette a migráció során felmerülő egyéni nyereségeket és veszteségeket, lehetőséget nyitott a migráció jelenlegi és várható folyamatainak pontosabb megértésére, további tudományos kutatásokra és az eredményekhez kapcsolódó közpolitikai következtetések megfogalmazására. Emellett az adatok megbízhatóságának növelése érdekében kifejlesztett módszertani eljárás, a mintavétel torzításait kezelő innovatív

módszertan hozzájárul a tudományos és alkalmazott kutatásban kiterjedten használt online adatfelvétel által okozott torzítások kezeléséhez, csökkentéséhez és jobb megértéséhez is.

1.2. A kutatás előrehaladása

A kutatás során a megfogalmazott kutatási feladatot szolgáló, eredetileg eltervezett kutatási terv munkafázisait követtük. A munka lépéseit az előzetesen pontosan azonosított, egymásra épülő kutatási részfeladatok szerint alakítottuk. A megvalósítás során módosításokra, a feladatok egymásutánosságának kisebb átalakítására, a környezeti változások következtében megvalósult csúszás kezelésére, ehhez három hónapos futamidő hosszabbításra került sor, a megvalósítás szakmai elképzelése és a feladatok struktúrája azonban nem változott. A kutatási lépések a kutatási terv szerint a következők voltak: (1) a kutatási háttérnek a kialakítása és a adatfelvételi előkészítése, ezen belül az elméleti és módszertani háttér pontosítása és egyidejűleg az empirikus feladat előkészítése; (2) a kutatás legnagyobb részét kitevő empirikus vizsgálat lefolytatása, amely három egymáshoz kapcsolódó, a végleges adatbázis kialakításának alapját szolgáló adatfelvételt jelentett: egy egyszerű online mintát, egy virtuális online válaszadó vezérelt mintavételt, és egy hazai kontroll mintát; (3) az adatbázis innovatív megvalósításához adatelőkészítés és adatfűzió; (4) a kutatási terv szerinti adatvalidálás; (5) ezt követően kerülhetett sor az eredmények feldolgozására: a létrejött adatbázis alapján az adatok elemzésére, valamint az innovatív kutatási módszer értékelésére; (6) végül a kutatás lezárásaként megvalósulhatott az eredmények összegzése és publikálása a futamidő utolsó időszakában és azt követően.

A feladatokat egymásra épülését, előrehaladását részletesebben bemutatjuk a továbbiakban.

1.2.1. Kutatási háttére, előkészítése

1.2.1.1. A kutatás háttérének finomítása és kialakítása

A kutatás *első évében* áttekintettük a migrációhoz kapcsolódó újabb elméleti és empirikus módszertani szakirodalmakat, a szakirodalom nyomon követése a kutatás teljes időszakában folyamatosan fennmaradt.

Felmértük és megvizsgáltuk a migráció számbavételéhez és méréséhez rendelkezésre álló és elérhető adatbázisokat. Ezen belül részletesebb elemzést készítettünk a Munkaerőfelmérés (MEF) adatain a külföldi munkavállalás oksági modelljének a leírására.

Az adatbázisok áttekintése egyúttal a tervezett adatfűzió megalapozását is szolgálta. A kutatás tervezett adatfelvétele mellett a migráció felső becslését a rendelkezésre álló adatbázisok alapján határozhatjuk meg. A rendelkezésre álló adatbázisok közül a Munkaerőfelmérés, a 2011. évi népszámlálás és az MTA KRTK-KTI Államigazgatási adatgyűjtés (Admin2) alkalmazása tűnt hasznosnak, ezért ezeknek az adatbázisoknak a vizsgálatával, a szükséges becslések elvégzésével foglalkoztunk. (A MEF és az Admin2 áttekintéséhez és az elemzéshez a ELTE survey szakos hallgatói által készített, a munkához kapcsolódó szakdolgozatok is hozzájárultak).

1.2.1.2. Az empirikus kutatás előkészítése

Az első évben az empirikus kutatás előkészítésére is több részfeladatot végzetünk el.

Kialakítottuk és véglegesítettük a kutatás kérdőívét. A kérdőív nyers változatához előkészítésül kvantitatív kis-kutatást végeztünk, ennek keretében részletes kérdőív alapján félig strukturált interjúkat készítettünk a külföldön élő magyarok körében külföldön és skype segítségével (összesen mintegy húsz interjút készítettünk), az eredmények alapján többszöri iterációval véglegesítettük a kérdőívet. (A nyers kérdőív kialakításában a kis-kutatás céljából indított ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium szakszeminárium hallgatói vettek részt. A külföldön történt interjúzásba bevontuk az ELTE Társadalomtudományi Kar külföldi részképzésben résztvevő hallgatóit, emellett külföldön interjúzott és konzultációkat folytatott a kutatás vezetője is.)

A kérdőív végleges változatának a kialakítását követően elkészült a kérdőív online változatának programozása. Ehhez kapcsolódóan elkészítettük az empirikus adatfelvétel adatkezelési tervét is.

A kérdőív kialakításával párhuzamosan vizsgáltuk a Facebook alkalmasságát a külföldön élő magyarok kutatására és a virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel alkalmazására. (A feladatban részt vettek az ELTE Társadalomtudományi Kar hallgatói. A kutatás módszertani elemzésének kutatás feladataiban résztvevő fiatal a feladathoz kapcsolódó módszertani konferencián vett részt.)

A külföldön élő magyarok körében két adatfelvételt – egy vRDS mintavételen alapuló és egy egyszerű kényelmi mintás online adatfelvételt – terveztünk. Az eredeti elképzelés szerint a két adatfelvételt egy időben folytattuk volna, de célszerűnek tűnt a két adatfelvétel időbeli szétválasztása annak érdekében, hogy a mintavételen alapuló adatfelvételt ne befolyásolja az egyszerű online survey adatfelvétel. Ezért már az előkészítés időszakában az egyszerű online survey lebonyolítását a virtuális online válaszadó vezérelt mintavételen alapuló adatfelvételt követően először 2018 első felére halasztottuk, a hazai kontroll telefonos adatfelvétellel párhuzamosan. A következő évben - a fő feladatot jelentő válaszadó vezérelt mintavételi feladat csúszásával együtt – ezek a feladatok egy évvel később valósultak végül meg.

A feladatokat a válaszadó mintavételes feladatra koncentráltuk. Ennek megfelelően a Facebook alkalmasságának a vizsgálatát követően a Facebook felületén a virtuális online válaszadó vezérelt mintavételen alapuló adatfelvétel lebonyolításához kezdtünk hozzá az első évben. A virtuális online válaszadó vezérelt mintavétellel készülő adatfelvétel átnyúlt a következő évre. (Az ELTE TáTK alapszakos hallgatói szakmai gyakorlat keretében részt vettek az online kérdezőbiztosi feladatokban.)

1.2.2. Az empirikus vizsgálat lefolytatása

A második évben került sor – a részletes előkészítést és a kérdőív kialakítását követően – az empirikus vizsgálat lefolytatására. A tervet módosította, ahogyan ezt már az első évben is láttuk, hogy a külföldön élő magyarok körében a második évre tervezett két adatfelvétel – a hálózati mintavételen (virtuális online válaszadó vezérelt mintavételen) alapuló adatfelvételt

és a kényelmi mintavételen alapuló adatfelvételt (egyszerű online mintavétel) – annak érdekében, hogy a két mintavétel a lehető legkisebb mértékben befolyásolja egymást, nem valósítjuk meg egy időben. Előbb a kisebb volumenű de nagyobb szakmai feladatot jelentő hálózati mintavételen alapuló adatfelvételt terveztük lebonyolítani, majd a gyorsabban kivitelezhető kényelmi mintavételhez kötött adatfelvételt.

A virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel feladat volt az időszak során a legjelentősebb feladat, a hálózati mintavétel során kialakított mintába került személyeket megkerestük a közösségi média felületén (Facebook). A tervezés fázisához képest a közösségi média működése megváltozott, így a mintába kerületek tényleges elérése nehezebbé vált, ezért kiegészítő technikákat kellett alkalmaznunk, amivel a válaszadási hatékonyságot növelhettük. Ennek következtében az adatfelvételi folyamat a tervezetthez képest elhúzódott, átnyúlt a harmadik évre.

Az egyszerű online minta feladathoz a kényelmi mintavétel lebonyolítását - a hálózati adatfelvétel elhúzódása miatt - az előzetes tervekhez képest annyiban módosítottuk, hogy előkészítettük a folyamat elindítását és azt végül az on-line válaszadó mintavételes adatfelvételhez alkalmazkodva a harmadik év elején indítottuk el.

A kontroll telefonos survey lebonyolítására is a többi feladatokhoz alkalmazkodva ekkor került sor, a lebonyolító partnert több lehetőségből választottuk ki. Az eredeti munkatervben szereplő telefonos kérdéshez képest változott az adatfelvétel módja, személyes felkeresést választottunk az ajánlatok közül: azt választottuk ki, amelyik a tervezetthez képest megbízhatóbb adatfelvételt (személyes megkérdezés) és nagyobb mintaméretet (N=1200) tett lehetővé. A módszertani változáshoz átdolgoztuk az online adatfelvételben használt programozott kérdőívet úgy, hogy az összehasonlíthatóság megmaradjon.

A *harmadik évben folytatódott* és ekkor valósult meg végül a teljes empirikus vizsgálat. Összesen három adatgyűjtési módszert terveztünk, ebből két felvételt a külföldön élő magyarok körében: (1) egyszerű online minta, (2) virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel, és (3) kontrol survey adatfelvételt a magyarországi népesség körében. A külföldön élők körében tervezett adatfelvételek a vártnál több nehézséggel, de sikerrel zárultak, a hazai népesség körében végzett adatfelvétel a tervezettnél megbízhatóbb módszerrel készült el.

A nehézséget a *virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel* jelentette, amely a harmadik év elejére, 2019 februárjában időben lezárult, azonban a kutatóktól független, az online környezetben bekövetkezett változások miatt a minta nem érte el a megfelelő mintaméretet, ezért a mintaméret növelése érdekében – továbbra is online eszközöket alkalmazva – további válaszadó vezérelt adatfelvételt indítottunk el, amellyel kiegészítettük a mintát. Ez a feladat csúszást jelentett és az előrehaladást látva a feladat sikeres megvalósításához három hónapos futamidő hosszabbítást kértünk 2019 októberében. Az adatfelvételt 2019 decemberében zártuk le.

Az *egyszerű online minta* feladathoz a kényelmi mintavétel lebonyolítása az előző évi előkészítést követően megtörtént. Az online adatfelvételt a kutatás céljait szem előtt tartva

széles körű elérést biztosító online kampány segítségével folytattuk le. Az adatfelvétel 2019 szeptemberében sikeresen lezárult.

A *kontroll survey adatfelvétel* személyes kérdezéssel történt. Az adatfelvételhez a lekérdező Medián Közvélemény- és Piackutató Szolgáltató intézettel együttműködve az online felvételeinkhez használt programozott kérdőívet úgy alakítottuk a lekérdezéshez alkalmassá, hogy a kutatás három adatfelvétele összehasonlítható maradjon. A lekérdezés az időszak elején, 2019. márciusában lezajlott.

1.2.3. Adatelőkészítés és adatfűzió

A *második évben* az adatfelvételi feladatokhoz kapcsolódó következő lépés, az adatelőkészítés és adatfűzió az előzetes tervhez képest az előző feladatok elhúzódása miatt kényszerűen a harmadik évre csúszott. A feladatot nehezítette, hogy a használni kívánt adatforrások elérése intézményi átszervezések miatt bizonytalanná vált, ezért igyekeztünk az esetlegesen várható adatelérési problémákra felkészülni és más adatforrásokat is áttekinteni, ha szükség lesz ezek használatára (rendszeres nemzetközi adatfelvételek).

A *harmadik évben* az egyszerű online minta adatfelvételét követően elvégeztük az adattisztítást és előkészítettük az adatokat az adatfűzióhoz, az előkészített adatok segítségével megkezdtuk az adatfűzió kialakítását. Az adatfűzió befejezése az online válaszadó vezérelt mintavétel fentebb jelzett gondjai miatt elhúzódott és a futamidő meghosszabbításához vezetett. Az adatfelvétel lezárásával együtt az előkészített adatfűziós feladat befejezése is a meghosszabbított időszakra, 2019 decemberre csúszott, az eredetileg tervezett adatforrásokkal.

1.2.4. Adat validálás

A *második évben* – az empirikus vizsgálat lefolytatásán belül egyes feladatok már látható elhúzódása mellett – az adat validálás egyes lépéseit kicsit előrehoztuk. Az adatgyűjtéssel kapcsolatban a hálózati mintavétel során gyűjtött hálózati és leíró adatokat elemeztük, megvizsgáltuk a minta hálózati tulajdonságait. (A munkába egyetemi kurzus (Hálózatelemzés gyakorlat) keretében az ELTE TáTK Survey MSc szak hallgatóit is bevontunk, akik csoportokban önálló elemzéseket végeztek.)

Párhuzamosan adatokat gyűjtöttünk a külföldön élő magyar Facebook felhasználók számáról és összetételéről, vizsgáltuk a külföldön élő magyar Facebook felhasználók eloszlásának és a hálózati mintából származó becslések összevetéséből adódó következtetéseket (szintén egyetemi hallgatók bevonásával).

A *harmadik évben* folytattuk az adat validálási feladatot. Az előző évre előrehozott feladatokat követően frissítettük az elérhető független – az adatfűzióhoz fel nem használt – összehasonlítható adatokat az elérhető külső adatforrásokból (tükörstatisztikák, LFS külföldön élők adatai). A végleges adatfelvétel lezárását megelőzően a validálási feladat előkészítésére becsléseket végeztünk a virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel alampintáján az adatfelvétel során gyűjtött adatokból. (Ebben a munkafázisban részt vettek az ELTE Survey statisztika

mesterszakos hallgatói, a vizsgálat önálló részeredményéből mesterszakos szakdolgozat készült).

1.2.5. Adatelemzés

A kutatás *negyedik évében*, a meghosszabbított időszakban valósult meg az adatok elemzése. A kutatási tervvel összhangban az adatbázison elvégezhető adatelemzések az időszak végén kerülhetett sor. Az adatfelvételi fázis csúszása miatt az elemzés alapját jelentő teljes adatbázis összeállítása a beszámolási időszakot követő meghosszabbított időszakra húzódott. A részeredmények alapján előzetes részelemzéseket készítettünk, az adatfelvétel csúszása mellett azonban az eredmények első feldolgozása, a tervezett kutatási kérdések megválaszolása sem valósulhatott volna meg időben, ami indokolta a szükséges három hónapos határidő módosítást. Az elkészült adatbázis tisztítása, rendezése után az adatok alapján a migráció sajátosságait leíró elemző statisztikákat készítettünk és az elvándorlás független hatásait vizsgáló regressziós modelleket építettünk az elvándorlás vizsgálatára. A feladatra meghosszabbított időszakban került sor, az eredeti kutatási kérdések megválaszolására sikeres modellszámításokat végeztünk, a gazdag kutatási lehetőségeket kínáló adatbázison az adatelemzés a futamidőn túlnyúlva folytatódik.

1.2.6. Eredmények összegzése

A kutatás *negyedik évében*, a három hónapos meghosszabbított időszakban került sor az eredmények összegzésére és publikálására. Ezt megelőzően a módszertani előkészítés, a kontrollként használható adatforrások áttekintése során születtek már outputok, konferencia szereplések.

Az elemzések eredményeit folyamatosan publikációkban tervezzük. A kutatási feladatban megfogalmazott kérdésre adott lehetséges válasz szakfolyóiratban publikációban már megjelent. A kutatási eredményeket a munkatervnek megfelelően e-könyv formában tettük elérhetővé, a mintegy 100 oldalas kötetben vizsgáljuk a kutatás alapkérdését, a migráció vizsgálatának módszertani ambivalenciáit és lehetőségeit. A kutatási kérdésekre választ keresve az elvándorlásra vonatkozó elemzéseket és modellszámításokat mutatunk be. A kutatás gazdag adatforrása alapján további publikációkat készítettünk elő, két cikk külföldi szakfolyóiratban megjelentetése is előkészületben.

Az eddig publikált eredményeket a beszámoló 3. részében, a kutatás keretében készült publikációk felsorolása mutatja. A kutatás publikált eredményeit a kutatás honlapján (<http://kopintalapitvany.hu/futo-projektek/otka-projektek>) folyamatosan frissítve tesszük a jövőben is elérhetővé.

1.3. A kutatás résztvevői, együttműködők

Vezető kutató:

Hárs Ágnes (Kopint-Tárki / Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány)

A kutatáshoz csatlakozott együttműködő kutatók:

Simon Dávid (ELTE TáTk Empirikus Tanulmányok Intézete) A kutatás keretében folyamatos módszertani szakmai együttműködő kutatási feladatokat végzett, részt vett a mintavételi módszertani kutatási feladatok kialakításában, az innovatív kutatási módszertani kérdések megvalósításában és az eredmények publikálásában

Németh Renáta (ELTE TáTk Empirikus Tanulmányok Intézete) A kutatás keretében időszakos szakmai konzulens, együttműködve a vezető kutatóval és a mintavételi és módszertani feladatokban együttműködő kutatóval. A futamidő elején és a kutatás lezárásának az időszakában vett részt a kutatásban.

Együttműködő egyetemi hallgatók:

Közös hallgatói feladatban Kajkó Fruzsina Rákóczi Zoltán Haris Viki, Kardos Dorottya, Horváth Bernadett, Tóth Ingrid, Szabó Gábor, Katona Eszter Rita, Vinis Apolka (ELTE alapszakos egyetemi hallgatók) a kutatás mintakialakításához és a kérdőív kialakításhoz szükséges adatgyűjtésekben és az adatgyűjtés közös elkészítésében hallgató ösztöndíjasként 2017. április 15. május 31 között vettek részt a munkában

Tajti András a mintavétel módszertani feladataiban vett részt és ehhez kapcsolódóan 2017-ben módszertan workshopon vett részt.

A kutatás során fontosnak tekintettük, hogy az egyes munkafeladatokba egyetemi hallgatókat is bevonjunk. A projekthez nem csatlakoztak azok a diákok, akik a munkafeladatokban az egyetemi képzés részeként vettek részt, illetve a kutatásban részvétel eredményeként szakdolgozatot, TDK dolgozatot készítettek. A feladatok ismertetésekor a részvételüket jeleztük, az elkészült szakdolgozatokat, TDK dolgozatokat a beszámoló 3. részében a publikációk között tüntetjük fel.

Nem kutató résztvevők

Nagy Gyula (nyugdíjas) diákfoglalkoztatás helyett engedélyezett módon nyugdíjas foglalkoztatottként egyszeri megbízással a kutatás utolsó időszakában a lezárás feladatának sikeres teljesítéséhez az adatfűzió során az adatbázisokban szükséges adatharmonizálási, újrakódolási feladatokban és a nyílt kérdések kódolásában és feldolgozásában, valamint az adatokkal harmonizálásában vett részt. 2019. december 5-től 2020. február 20-ig.

Együttműködő vállalkozók:

Kérdőíves felmérés 1200 fős országos reprezentatív minta személyes megkérdezéssel az adatfelvétel hazai mintájának elkészítésére, egyeztetett kérdőív alapján. (*Medián Kft.* 2019-ben)

Az online kérdőív számítógépes programozása, karbantartása feladatokra a munkafeladatok előrehaladása, a felmerülő módosítások függvényében ismétlődően volt szükség a kérdőíves adatfelvételek során. (*Molnár Balázs* egyéni vállalkozó, ismétlődő feladatok)

Az eredményeket összegző e-kötet szerkesztési, szöveggondozási és lektorálási munkái (*Csepregi János* egyéni vállalkozó, 2020 I-II hó)

Az eredményeket összegző angol nyelvű publikáció előkészítéséhez az eredmények egy részének angol nyelvre fordítása (*Herskovits András* egyéni vállalkozó, 2020 II. hó)

1.4. Eltérések az eredeti kutatási tervtől

Az eredeti kutatási tervtől a három az adatfelvételben történt eltérés.

Eredetileg az első évre tervezett egyszerű on-line kényelmi adatfelvételt a válaszadó vezérelt mintával együtt terveztük lekérdezni, de célszerűnek tűnt hogy inkább válasszuk szét a két adatfelvételt annak érdekében, hogy a mintavételen alapuló adatfelvételt ne befolyásolja az egyszerű online survey adatfelvétel. Az adatfelvételre végül a harmadik évben került sor.

A kontroll hazai survey adatfelvétel módszertana és mintamérete miatt az eredeti telefonos adatfelvétel helyett a nagyobb megbízhatóságú személyes kérdéssel történt, a felvételt a Medián Közvélemény- és Piackutató Szolgáltató Kft végezte, az adatfelvétel a lebonyolítóval egyeztetve és a módosításokat figyelembe véve 2019 márciusban megtörtént.

A virtuális online válaszadó vezérelt mintavétel feladata a vártnál több gondot okozott. A tervezési fázisához képest a közösségi média működése megváltozott így a mintába kerültek tényleges elérése nehezebbé vált és az adatfelvétel a tervezetthez képest csúszott. A mintavétel a harmadik év elején, 2019 februárban végül a másik két adatfelvétellel együtt lezárult, az online környezetben bekövetkezett változások miatt azonban az elérés a vártnál rosszabb volt, a minta nem érte el a megfelelő mintaméretet, ezért a kutatás tervezett minőségben történő megvalósulása érdekében további válaszadó vezérelt adatfelvételt tartottunk szükségesnek, ezt a feladatot az előző feladat lezárásával indítottuk el. Az adatfelvétel csúszása miatt végül a sikeres lezárás érdekében rövid, három hónapos futamidő módosítást kértünk. A futamidő vége így 2020. február 29-re tolódott. Az adatfelvétel 2019 decemberére, a hosszabbított időszak elejére esett.

Az adatfelvételi fázis csúszása miatt az elemzés alapját jelentő teljes adatbázis összeállítása, az adatfúzió és az adat validálás is az eredeti beszámolási időszakot követő meghosszabbított időszakra nyúlt át. Ekkor kerülhetett sor az adatbázison elvégezhető adatelemzésekre, majd az eredményekből elkészített publikációkra, ami indokolta a szükséges három hónapos határidő módosítást.

A futamidő során felmerült változásokat a kollégiumnak jeleztük, illetve kérelmeztük, azokat minden esetben elfogadták és jóváhagyták.

2 A kutatás főbb eredményei

2.1. A kutatás módszertani dilemmája

A migráció vizsgálatát ismert módon nehezíti és akadályozza, hogy a rendelkezésre álló adatforrások korlátozottak. Oded Stark (1991) frappánsan úgy fogalmaz, hogy a migráció izgalmas kutatásának az adathiány szab korlátot. A migránsok definíció szerint mozgékonyak, és így nehezen számba vehetőek. Az adatgyűjtés vagy a kibocsájtó, vagy a célországokra fókuszál. A célországokban még magas elvándorlás mellett is viszonylag kis arányban élnek

emigránsok, akik megtalálása, számbavétele, felkeresése és részletes vizsgálata nehezen megvalósítható adatfelvételt jelent. (González-Ferrer-Beauchemin, 2011). Talán ezért is van, jegyzik meg a szerzők, hogy a célországokban az adaptáció sikerességét és nem a migráció dinamikáját és motivációját vizsgálják.

Más lehetőség hiányában a külföldön élőket vagy dolgozókat a kutatások leginkább a hazai kapcsolataikon keresztül érik el. A kibocsájtó országokban készült survey vizsgálatok gyakran a hazatérők tapasztalataira építenek, vagy az otthonmaradt családtagoktól gyűjtött interjúkkal közelítik az elvándorlást. Az ilyen adatgyűjtés a minta torzításának a veszélyével járhat, balra cenzorált (left-censored) minta adódik a hiányzó teljes háztartások hiánya miatt. Minden problémája ellenére a kibocsájtó országokban készült survey vizsgálatok hasznosak, ha nagy a migránsok mozgása, a cirkuláris mobilitás. A hazai adatfelvételben is ez a módszer a leginkább elterjedt, így például a munkaerőfelmérés (Bodnár-Szabó 2014, Hárs-Simon 2014), de szolgálhatnak adattal más adatfelvételhez kapcsolt, az elvándorlást célzó speciális kérdőív blokkok is (pl. Blaskó, 2014). További lehetőséget kínál a népszámlálás teljes körű felmérésének az adatforrása, ennek alapján a hazai népességből az egy éven belül külföldre távozottak jól körülhatárolt sokasága követhető nyomon (Blaskó-Ligeti-Sik, 2014). Más kutatások esetében a külföldre távozásuk pillanatában látjuk a kilépőket, a külföldi életpálya későbbi változásait azonban nem. (Hárs-Simon, 2017).

Az említett adatfelvételek alapján fontos és hasznos kutatási eredmények születtek a külföldre elvándorlás, a kiáramlás sajátosságairól, az adatfelvétel alapján definiált módon elérhető csoportokról. Az eredményeket azonban korlátozza, hogy keveset tudunk a külföldön *élőkről* összességében, és különösen azokról, akiket az otthonról indított adatfelvételekkel már nehéz megtalálni, hiszen mielőtt külföldre mentek, egyedül éltek vagy az egész családjukkal együtt távoztak. Ezt a jól érezhető hiányosságot csökkentik azok a vizsgálatok, amelyek a külföldön élőket az interneten keresztül online kérdéssel keresik meg. A szabadon elindított kérdés úgynevezett kényelmi mintavétel révén sok embert elérhet, a módszer könnyen és gazdaságosan megvalósítható, de torzíthatja az eredményt, hogy nem eredményez reprezentatív mintát, a bizonytalan nagyságú és összetételű elvándorolt népességről nem ad általánosítható, reprezentatív képet. (pl. Kováts-Papp Z., 2016). Az így elért külföldön élő csoport sikerességét, beilleszkedését, a migráció sajátosságait bemutató elemzések nem reprezentatívak és rendszerint a külföldön élők pillanatnyi helyzetét vizsgálják, a külföldre áramlás folyamatát nem.

2.2. A mintagyűjtés innovatív módszere

A jelen kutatás olyan adatbázis létrehozására törekedett, amely az ismert adatkorlátokat igyekezett átlépni. A *külföldön élők* körében folytatott online adatgyűjtésen alapuló, reprezentatívnak tekinthető mintán vizsgáltuk a külföldön élők és a külföldön dolgozók sajátosságait. Az adatfelvétel reprezentatív jellegét az adatfelvétel módja tette lehetővé, a folyamat dinamikáját, az áramlások vizsgálatát a kérdés technikájával közelítettük. [A kutatás részletes eredményeit és néhány lehetséges kutatási irányt és eredményt e-kötetben összegeztünk, ld. Hárs-Simon (2020)].

A külföldön élő magyarok körében kétféle módszertannal végeztünk adatfelvételt: módosított válaszadó vezérelt mintavétel segítségével, valamint kényelmi minta ismert adatbázishoz illesztésével. Az anonim adatfelvételre mindkét esetben online felület segítségével került sor.

A módosított válaszadó vezérelt mintavétel során a külföldön munkát vállalók közösségi oldalainak csoportjait használtuk kiinduló mintaként, majd a közösségi oldal profiljait dolgoztuk fel és az elérhető kapcsolati adatok alapján vettünk mintát. A közösségi oldalon a válaszadó vezérelt mintavétel (Salganik-Heckathorn, 2006) egy módosított változatának, az újra súlyozott véletlen bolyongás (reweighted random walk) szabályainak megfelelő (Gjoka et al, 2010) mintát vettünk. Elegendően hosszú láncokat alkalmaztunk az egyensúlyi állapot eléréséhez, és megfelelő súlyozást használtunk, amely kompenzálta a mintába kerülés valószínűségének kapcsolatszám arányosságát. Az így kapott minta effektív mintamérete nem tér el jelentősen a szokásos többlépcsős mintavételekétől.

A kényelmi mintavétel ismert adatbázishoz illesztése olyan innovatív módszer, amely a kényelmi mintába kerülő mintatagok mintába kerülési valószínűségének becslésén alapul egy ismert adatbázishoz történő illesztés segítségével (Bethlehem, 2010). Az illesztéshez a hazai KSH munkaerő-felvétel adatain alapuló korábbi modelljeinket használtuk (Hárs-Simon, 2017; Hárs-Simon, 2019a, b).

A két adatbázist egyesítettük és utólagos rétegzéssel létrehozott súly segítségével tükörstatisztikai eloszlásokhoz illesztettük. Ehhez az Eurostat Labour Force Survey magyarországi születésűek adatait közlő on-line tábláit használtuk, ezek alapján utólagos rétegzéssel (nem és iskolai végzettség szerint) súlyoztunk.

A mintavétel alapján elért és online felkeresett emberek megkérdezése során részletes retrospektív kérdéseket tettünk fel (quasi-longitudinal design szimulálással), ezzel közelítve a kiáramlás folyamatának és időbeliségének a megismerését. (Hasonló eljárásról ld. Liu, Creighton, Riosmena & Baizán 2016). E mellett az időbeli folyamat megismerését segíti, hogy mintánk a külföldön tartózkodókra reprezentatív, így eltérő időtartamban külföldön tartózkodó válaszadókból áll.

2.3. Az kutatás eredményeként létrejött adatbázis

A megvalósult adatbázis Magyarországon született és a külföldön élő, illetve dolgozó 18-60 éveseket tartalmaz. A külföldi adatbázis mérete 1387 fő, az adatfelvételre 2018-2019 során került sor. A külföldön élők adatbázisát kontroll mintául szolgáló hazai 721 fős 18-60 éves korú hazai népességre reprezentatív minta egészíti ki.¹ Az így létrejött adatbázis és a kontroll minta együttesen a leíró statisztikai összehasonlításához és a modellszámításokban is új kutatási lehetőséget jelent.

Az on-line kérdőívvel megkérdezett külföldön élőket és a személyesen megkérdezett magyarországi mintát ugyanazon, illetve megfeleltethető kérdéseket tartalmazó kérdőívvel kerestük fel. A kérdések közel azonosak voltak, így biztosítva a kontroll minta és a külföldi

¹ A Magyarországon élők lekérdezését a Medián Kft. végezte, személyes megkereséssel, saját többlépcsős rétegzett véletlen mintavételen alapuló reprezentatív mintáján.

minta összehasonlíthatóságát. Olyan adatbázist hoztunk így létre, amellyel a magyarországi elvándorlás többféle metszetét részletesen tudjuk vizsgálni, a hazai mintát a leíró adatok összehasonlításához és egyes modellszámításokban is használhatjuk. A létrehozott adatbázis változói demográfiai, földrajzi, munkaerőpiaci, jövedelem, élet- és munkakörnyezet és migráció múltbeli, jelenlegi és jövőben várható történéseire kérdező kérdésblokkból állnak. A kérdőív jól célzott kérdéseinek a kialakítását kvantitatív interjúzás és próbakérdés előzte meg. [A adatbázis háttérét jelentő külföldön, illetve Magyarországon élőket is célzó kvantitatív vizsgálat és a survey on-line kérdőíves lekérdezés kérdőívét a kutatás főbb eredményeit összegző e-könyv 1. és 2. melléklete tartalmazza. ld. Hárs-Simon 2020)]

Olyan reprezentatívnak tekinthető adatbázist hoztunk létre, amely lehetőséget teremt arra, hogy a külföldön élő, illetve a külföldön dolgozó, de Magyarországon született népességet – tehát a magyar elvándorlást – tudjuk vizsgálni. A reprezentatív minta az elvándorlókat tartalmazza, és nincsenek benne ingázók, akik egyébként más vizsgálatokban, különösen a hazai munkaerőpiacon érzékelhető hatások vizsgálatakor, fontos elvándorló részarányt jelentő csoportot alkotnak. (Bodnár-Szabó 2014, Hárs-Simon 2017) Az eredmények értékelésekor ezt az eltérést fontos szem előtt tartanunk..

A külföldön élők, illetve a külföldön dolgozók állományát mutatják az adatbázis adatai. Korábbi kutatások alapján tudjuk, hogy az elvándorlással együtt jelentős mértékű a visszavándorlás is (Hárs-Simon 2017). Azonban az elvándorlásban és a visszavándorlásban is szelekció érvényesül, nem azonos mértékű az egyes migráns csoportokban a visszatérés. A visszaáramlás szelekcióját vizsgáló kutatások nem ismertek, azonban az eredmények értelmezésekor szem előtt kell tartani, hogy a külföldön élők vagy dolgozók állománya ezt a kettős szelekciót tükrözi. Egyes elvándorló csoportokban azt láthatjuk, hogy számottevően nagyobb arányban *élnek vagy dolgoznak* külföldön, mint az otthoni arányuk, ott a kivándorlás magas és a visszavándorlás alacsony arányára gyanakodhatunk.

2.4. Az elvándorlás szelekciója - a leíró statisztikák alapján

A külföldön élők szelekcióját a rendelkezésre álló adatoktól függően a kutatások gyakran a teljes emigráns népességen vagy csak a foglalkoztatottakon vizsgálják. Feltételezve, hogy az elvándorlás talán legfontosabb célja a gazdasági haszon maximálása, az anyagi előnyszerzés, a külföldön élők és a külföldön dolgozók aránya, azaz a foglalkoztatási arány és az ebben is érzékelhető szelekció fontos jellemzője az elvándorlásnak. Erről azonban csak ritkán rendelkezünk adatokkal. Ilyen arányokat megbízhatóan például a tükör népszámlálások alapján nyerhetünk, azonban ezek az értékek ritkán, és a népszámlálások látókörébe kerülő külföldiekről célszágonként állnak rendelkezésre.

A külföldön élők foglalkoztatási aránya az adatok hiányában keveset vizsgált elemzési irány annak ellenére, hogy a külföldön élőknek csak egy része dolgozik, és ez a hazai munkapiachoz képest egyes demográfiai és egyéb társadalmi kategóriák szerint szelektívnek bizonyul. Az adatbázisunk alapján számíthatunk ilyen arányokat, azonban az adatbázis mérete és a változó elemszám miatt a foglalkoztatási rátákat csak indikatívnak tekinthetjük. A modellszámítások eredményeivel összevetve azonban a leíró statisztikákban megjelenő összetétel hatások és a vizsgált független hatások összevetésére jó lehetőség nyílik.

Az alábbiakban néhány jellemzőt emelünk ki [a kutatást összegző e-könyvben részletes elemzést mutatunk be, ld. Hárs-Simon (2020)].

2.4.1. Életkor

A migrációs irodalomban evidenciaként fogalmazódik meg, hogy a migránsok fiatalok, összhangban az emberi tőke elmélet feltevéseivel miszerint az elvándorlás hosszabb életpálya alatt a fiatalabbak számára jobban megtérülhet (Becker, 1975). A hazai migrációs irodalomban leírtak is igazolják ezt (Blaskó-Ligeti-Sik 2014, Hárs-Simon 2014, Blaskó-Gödri 2014). A mintánk alapján pontosítani tudjuk az eddigi tudást: a külföldön dolgozók fiatalabbak mint a külföldön élők, a jellemző különbséget mutató mediánt számítva (ahol néhány kiugró életkor kevésbé torzítja az átlagot) a külföldön dolgozók életkorának a mediánja 36 év, a külföldön élőké 37 év. A hazai népesség életkorához viszonyítva a külföldön dolgozók 6 évvel, a külföldön élők 3 évvel fiatalabbak.

Különösen a 18-25 éves fiatalok, de a 26-35, és még a 36-45 éves jó munkavállalási korúak aránya is magasabb külföldön, mint az otthonmaradtak között (18 és 11, 28 és 26, illetve 31 és 27%), míg az idősebbek aránya messze elmarad a hazai mintabeli aránytól (18 és 24, illetve 5 és 12%), (lásd 1. ábra bal panel).

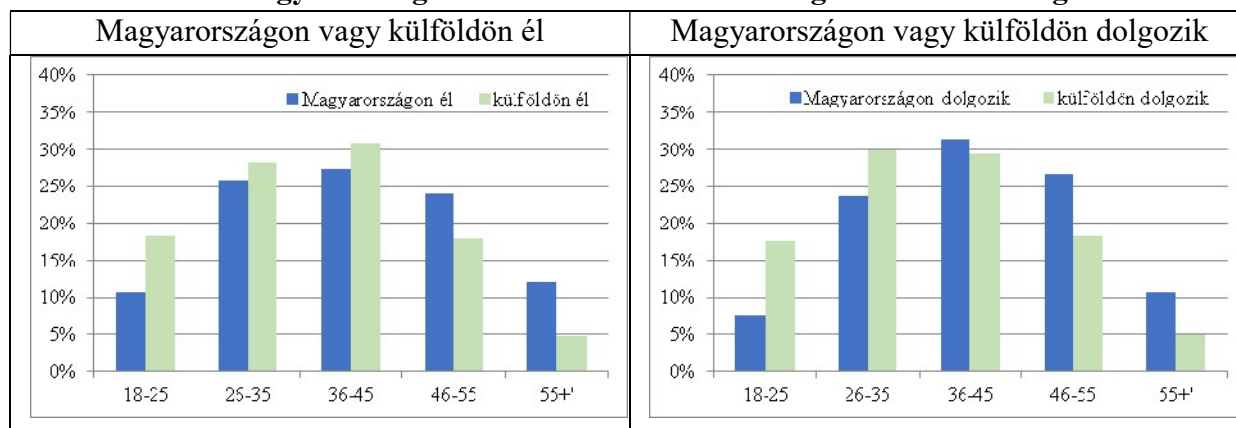
A foglalkoztatás aránya azonban korcsoportonként eltérő. Míg a 18-25 éves fiatal és a 26-35 éves fiatal aktív emigráns korcsoportban a hazai foglalkoztatási arányt messze meghaladja a külföldön élőké (46 és 67%, illetve 61 és 74%), addig idősebb korban a külföldön élők foglalkoztatási rátája már elmarad a jó munkavállalási korúak hazai arányától (a létszám is jelentősen csökken, ami torzíthatja a mintát). Az idősebbek esetében arra gyanakodhatunk, hogy családdal, gyermekkel élnek együtt külföldön, és nem mindig tud (vagy akar) minden családtag elhelyezkedni. (ld. 1. táblázat) Ezt a feltevést családi jellemzők elemzése megerősíti (ld. 2.4.3. alfejezet). Így a külföldön dolgozók fiatal 18-25 és 26-35 évesek aránya messze meghaladja a hazait - és a külföldön élők esetében látott eloszlásokat is. A 36-45 éves korcsoportban már kicsit elmarad a külföldön dolgozók aránya a hazaitól, és idősebb korban ez már hasonló a külföldön élők arányához (lásd 1. ábra jobb panel).

1. táblázat Mintából kalkulált foglalkoztatási arány Magyarországon és külföldön

	18-25	26-35	36-45	46-55	55+	Total
Magyarországon	46%	61%	76%	74%	59%	66%
külföldön	67%	74%	67%	71%	74%	70%

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (865), külföldön él (1303), Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (913)

1.ábra A Magyarországon és a külföldön élők és dolgozók életkori megoszlása

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (865), külföldön él sig, 0,000 (1303), Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (913) sig, 0,000

2.4.2. Iskolai végzettség

A szakirodalom alapján várhatjuk, hogy a magasán kvalifikáltak elvándorlása lesz magas, ahogy ezt a brain drain kérdését taglaló elterjedt irányzat alapján feltételezhetjük. Az Európai Unión belüli vándorlás lehetőségével azonban az elvándorlás lehetőségei szélesre nyíltak, a külföldre költözés egyszerűvé vált és elvben a hazaihoz hasonló feltételeket kínál a külföldi munkavállalás. Ilyen környezetben bizonytalan, mely csoportok élnek az elvándorlás lehetőségével. A külföldön élők között az általános iskolai és szakmunkásképzőt végzetek aránya is messze magasabb otthon mint a külföldön élők között. A gimnáziumi érettségizettek és a főiskolai végzettségűek aránya közel hasonló, árnyalatnyival magasabb a külföldön élők mint az otthon maradtak között. A szakközépfiskolai érettségivel rendelkezők és különösen az osztatlan egyetemi vagy legalább mester fokozatúak aránya viszont a külföldön élők körében határozottan magasabb mint Magyarországon. (2. ábra bal panel)

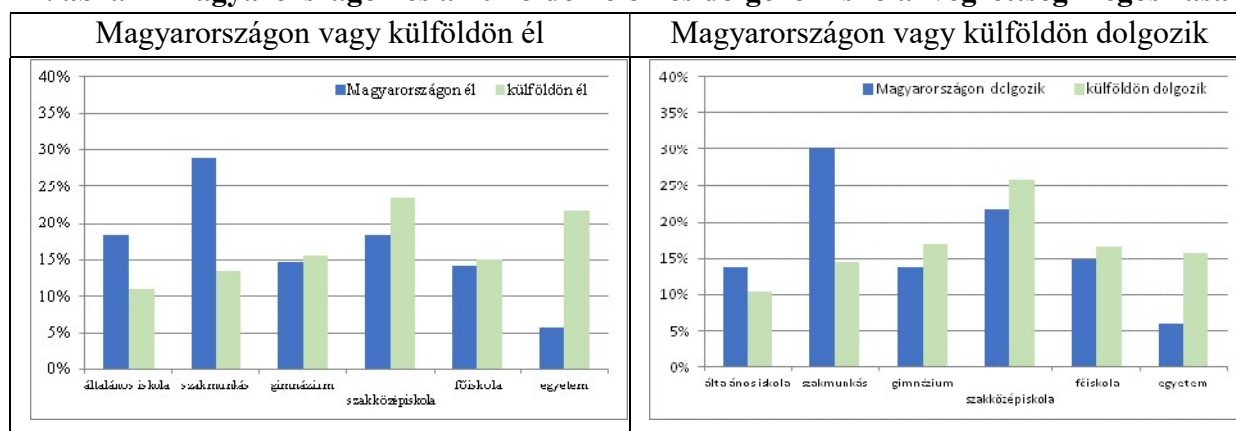
Az alacsony iskolai végzettségűek foglalkoztatási rátája alacsony Magyarországon és a magasabban iskolázott csoportokhoz képest alacsony a külföldön élők között is. Azonban a képzetlenek esetében a legnagyobb a hazai foglalkoztatási szinthez képest az elérhető foglalkoztatási szint növekedés: a hazainál 15 százalékponttal magasabb a foglalkoztatási rátájuk külföldön. A többi iskolázottsági csoport esetében külföldön nem látszik eltérése a foglalkoztatottsági arányban. A magasán kvalifikált egyetemi végzettségűek foglalkoztatási aránya pedig elmarad a hazaitól, itt leginkább továbbtanulásra, illetve a család egy részének inaktivitására gyanakodhatunk. Összességében a magasán kvalifikáltak esetében a hazait lényegesen meghaladó külföldön élő arány az alacsony hazatérésre is utalhat. (ld. 2. táblázat) A külföldön dolgozók aránya kicsit módosult képet mutat a fentiek következtében, az arányok összeszűkülnek az alacsonyan kvalifikáltak és az egyetemi végzettségűek esetében, összességében azonban nagy eltérést nem látunk a külföldön élők és dolgozók megoszlásában (2. ábra jobb panel).

2. táblázat Mintából kalkulált foglalkoztatási arány Magyarországon és külföldön

	általános iskola	szakmunkás	gimnázium	szakközépiskola	főiskola	egyetem
Magyarországon	50%	69%	61%	79%	70%	68%
Külföldön	65%	76%	75%	77%	76%	50%

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (864), külföldön él (1376), Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (950)

2. ábra A Magyarországon és a külföldön élők és dolgozók iskolai végzettség megoszlása

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (864), külföldön él (1376), sig, 0,000
Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (950), sig, 0,000

2.4.3. Családi jellemzők: családtípus, családban nevelt gyermek

A külföldön élők között a legtöbben házasok, és kevesen vannak az özvegyek és elváltak. Az arányok azonban érdekes képet mutatnak: a hazai arányoktól kézzel elmarad az egyedülállók aránya, nagyobb mértékben a házasoké, és az özvegyeké és elváltaké, míg a kapcsolatban élők aránya lényegesen meghaladja a hazai arányt. Arra gyanakodhatunk, hogy a házasságnál lazább kapcsolati viszony a külföldön tartózkodással alakult vagy változott, ezért jelentős az arányuk, és minden az otthoni helyzetben jellemző családi helyzetet dominál. (Lásd 3. ábra bal panel) A kalkulált foglalkoztatási arányokat vizsgálva is azt látjuk, hogy a kapcsolatban élők foglalkoztatási aránya külföldön jellemzően nagyon magas minden más csoporthoz képest, ami viszont arra utal, hogy a külföldön tartózkodás a kapcsolatban élőknek különösen jellemzően a jövedelemszerzés, és a külföldi élet viszonylag laza családi kötöttségek mellett valósul meg. Ugyanakkor a házasságban élők foglalkoztatottsági aránya külföldön messze a legalacsonyabb, ami azt jelzi, hogy a házasságban élőket a külföldi munkavállalástól a családi kötöttség jobban visszatartja, vagy nem minden családtag dolgozik. Ezt erősíti az is, hogy a hazai munkapiacra ez éppen fordítva van, a házasságban élők foglalkoztatási aránya magas. (ld. 3. táblázat) A külföldön dolgozók között a családi kapcsolatok jellege határozottabb különbséget mutat. Az egyedülállók aránya nem tér el jelentősen a hazai aránytól, a házasok aránya azonban a külföldön élőkhez képest jobban

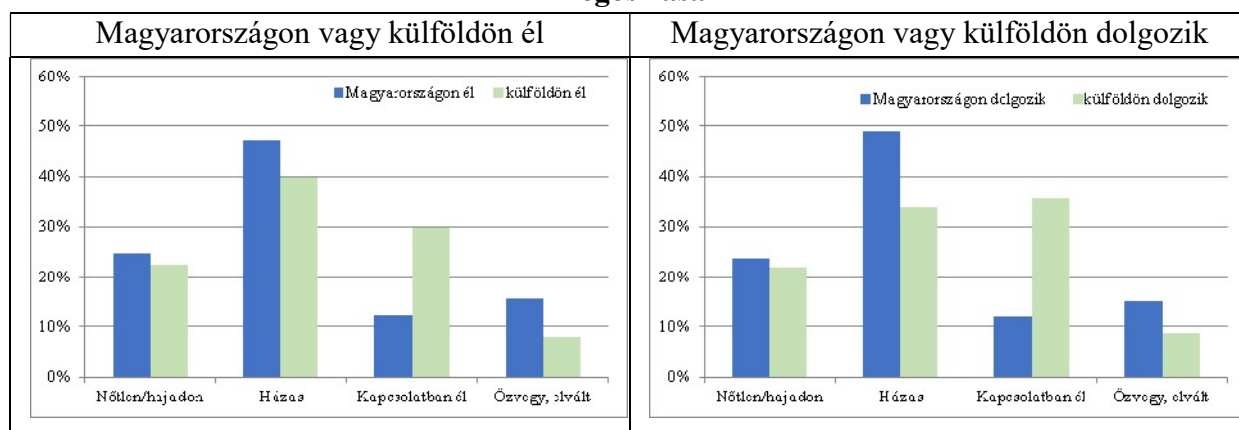
elmarad a hazai aránytól, a kapcsolatban élők pedig inkább dolgoznak, jelentősen meghaladják a hazai arányt. Az özvegyek és elváltak esetében nem látunk jelentős eltérést. (3. ábra jobb panel)

3. táblázat Mintából kalkulált foglalkoztatási arány Magyarországon és külföldön

	Nőtlen/hajadon	Házias	Kapcsolatban él	Özvegy, elvált vagyok
Magyarországon	64%	69%	65%	65%
Külföldön	68%	59%	82%	76%

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (859), külföldön él (1310), Magyarországon dolgozik (573), külföldön dolgozik (906)

3. ábra A Magyarországon és a külföldön élők és dolgozók családtípus szerinti megoszlása

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (859), külföldön él (1310), sig: 0,000; Magyarországon dolgozik (573), külföldön dolgozik (906), sig: 0,000

A kapcsolati viszonyok, mint láttuk, érzékenyen befolyásolják a külföldön élők aktivitását, ezt tovább árnyalja a családban nevelt gyermek szerepe. A külföldön élők között kicsit magasabb a gyermektelenek aránya mint a hazai mintában, és a hat évnél idősebb gyereket nevelőké is. A hat év alatti gyermeket nevelő családok aránya azonban határozottan elmarad a hazai aránytól, úgy tűnik, a hat évnél fiatalabb kis gyermek nevelése az elvándorlástól visszatartó hatású. (4. ábra bal panel). A foglalkozási arányok is arra utalnak, hogy a gyerek a családban befolyásolja a munkaerőpiaci jelenlétet, a foglalkoztatási arányt. A hazai munkapiacra a hat év alatti gyermeket nevelők foglalkoztatási aránya alacsony, a hazai gyermekgondozási szabályozás mellett sokan maradnak otthon és nevelnek gyermeket. Azok a kisgyermekesek, akik mégis külföldre mentek, nem élveznek ilyen gyermekgondozási lehetőséget, és a foglalkoztatási arány esetükben viszonylag magas. A nagyobb, hat évesnél idősebb gyereket nevelők a hazai munkapiacra aktívan jelen vannak és dolgoznak, a nem nagyon fiatal gyereket nevelők foglalkoztatási rátája magas, és a kétkeresős családmodell mellett mindkét szülő dolgozik. Külföldön viszont ez nem jellemző, a nagyobb gyereket nevelők foglalkoztatási rátája alacsony (közel a hazai kisgyermeket nevelőkéhez). Nem tud vagy nem

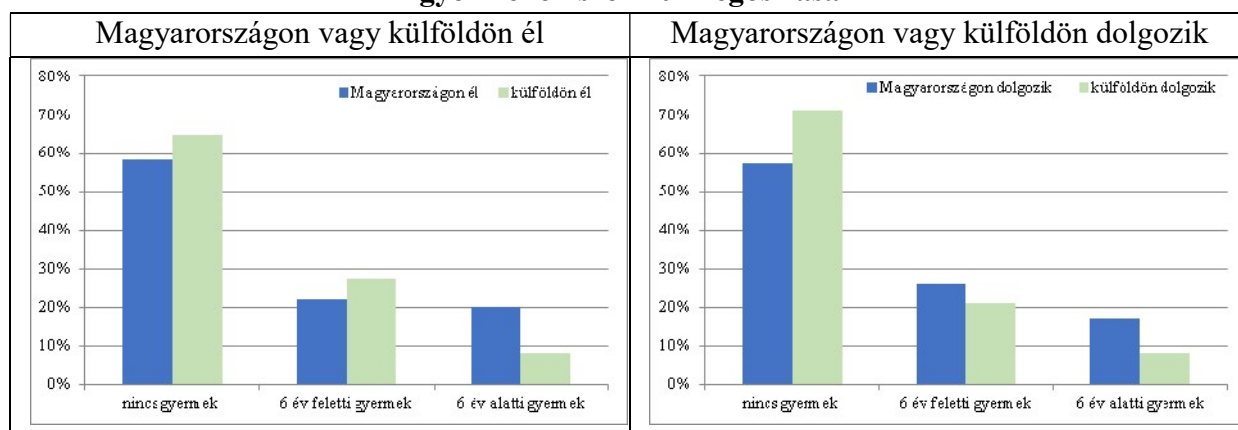
akar a gyereket nevelő családok mindkét tagja dolgozni.² Az egyedülállók között viszont a hazait meghaladó a foglalkoztatási arány. (ld. 4. táblázat) A külföldön élőkhez képest jelentősen megváltoznak a külföldön dolgozók esetében az arányok. A gyermektelenek aránya a külföldön élőkénél nagyobb mértékben haladja meg a hazai arányt, a hat évnél idősebb gyermekeket nevelők aránya viszont a külföldön dolgozók esetében elmarad a hazai aránytól, a hat év alattiaké hasonló a külföldön élőkéhez. (4. ábra jobb panel).

4. táblázat Mintából kalkulált foglalkoztatási arány Magyarországon és külföldön

	nincs gyermek	6 év feletti gyermek	6 év alatti gyermek
Magyarországon	65%	78%	56%
Külföldön	76%	53%	68%

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (866), külföldön él (1377), Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (951),

4. ábra A Magyarországon és a külföldön élők és dolgozók a családban nevelt gyermekek szerinti megoszlása

Forrás: kutatási adatbázis. Minta: Magyarországon él (866), külföldön él (1377), Sig: 0,000; Magyarországon dolgozik (574), külföldön dolgozik (951), Sig: 0,000

2.5. Az elvándorlás folyamata

A mintánk szerint a külföldön élők közel 70 százaléka dolgozott a megkérdezés pillanatában, és több mint 80 százalékuk korábban külföldön. A külföldi munkavállalás nem egyszeri döntést jelent, folyamatosan mozgó és változó sokaságról van szó. A külföldön dolgozók első

² Érdemes itt megemlíteni az adatokból máshol kiolvasható összefüggést, miszerint a megkeresett jövedelem jelentősége külföldön a hazaihoz hasonló (közel 40%-os) arányban volt kicsit vagy egyáltalán nem jelentős a családban, viszont a hazaihoz képest 11-14 százalékponttal többen voltak külföldön azok, akik a családban egyedül voltak keresők.

külföldi munkatapasztalatuk után rendszerint hazatérnek, ismétlődően dolgoznak külföldön. A mintánkban megkérdezettek a felkereséskor legalább néhány hónapja külföldön dolgoztak.³

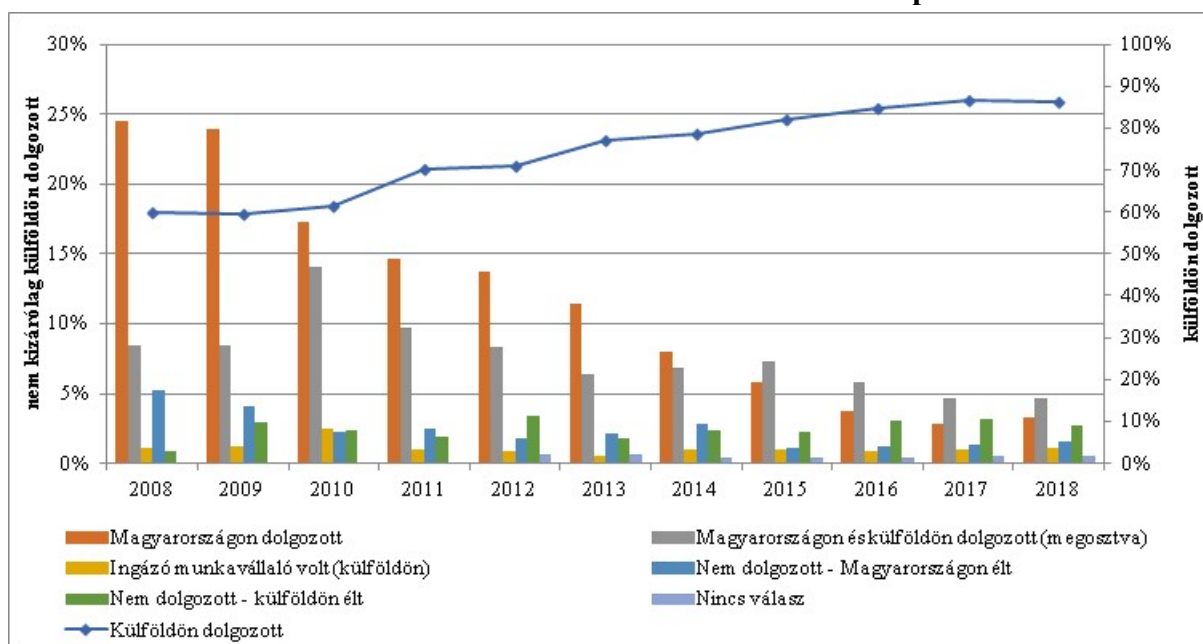
A megkérdezettek egyötöde 2006-ban vagy korábban dolgozott először külföldön, 15 százalékuk 2007 és 2010 között, 36 százalék 2011 és 2014 között és közel 30 százalék 2014 után. A külföldi munkavállalás időbeli eloszlásának a mintázata lényegében egybeesik a hazai elvándorlás korábban leírt trendjével. (vö. Hárs 2016)

Akik dolgoztak külföldön, ezt nem folyamatosan tették, jellemzően 4 évnyi munkatapasztalatot szereztek, és a célországok között nincs jelentős eltérés – a külföldön ledolgozott idő mediánja alapján becsülve. A medián érték az átlagosnál jobban és pontosabban mutatja a külföldön szerzett munkatapasztalat hosszát. Az átlagos külföldön dolgozott idővel számolva hosszabb lenne a külföldön ledolgozott idő, átlagosan hét év, amelyet a mintánkba került régebben külföldön élők hosszabb külföldi munkatapasztalata magyaráz. A három fő célországban, az Egyesült Királyságban, Németországban és Ausztriában a külföldön ledolgozott munkaidő átlagosan viszonylag rövid, 5,5-5,8 év volt, és alig tért el egymástól, ami arra utal, hogy ezekben az országokban jellemzően az elmúlt években elvándorolt külföldön dolgozók vannak többségben.

Az elvándorlás lépéseit retrospektív kérdéssel követtük nyomon. A mintánkban egy-egy év keresztmetszetét látjuk a válaszokból. A mintánkba került külföldön dolgozók közül akik dolgoztak, azt nem folyamatosan tették. de sokan dolgoztak az elmúlt tíz évben már külföldön, majd megszakították a külföldi munkavállalásukat, összességében elég magas azok aránya, akik ma külföldön dolgoznak, és az elmúlt 10 évben is voltak ilyen időszakaik. Ebből adódik a külföldön dolgozók növekvő aránya a mintánkban. (jobb oldali tengely). Akik ma külföldön dolgoznak, azok egy része korábban Magyarországon, vagy megosztva külföldön és Magyarországon is dolgozott, míg végül külföldi munkavállalásra váltott át. (Lásd. 5. ábra)

³ A külföldön dolgozók szűrő kérdésként kapták, hogy legalább 3 hónapja dolgozzanak külföldön. Ennek szigorú ellenőrzése az online technikával nem pontos, mintánkban azonban mindössze 3% kezdett az utolsó évben külföldön dolgozni, ami a szűrő kérdés teljesülését valószínűsíti.

5. ábra A munkaerő fokozatos elvándorlásának lépései

Forrás: kutatási adatbázis

2.6. Az elvándorlást magyarázó független hatások vizsgálata - modellek a migráció vizsgálatára

Kutatásunk adatbázisa segítségével mikro modellekkel vizsgáltuk az elvándorlás néhány fontos kérdését, az elvándorlást meghatározó tényezők független hatását. A számos migrációval kapcsolatos társadalmi-gazdasági dilemma közül három jelenségre keresünk részletesebb magyarázatot. [az elemzést részletesen a kutatási eredményeket összegző e-könyvben mutatjuk be ld. Hárs-Simon (2020)]⁴

Első kérdésünk a legáltalánosabban vonatkozik az elvándorlásra, arra kerestünk választ, hogy milyen tényezők határozzák meg leginkább, hogy valaki *külföldön él*. Az elvándorlás sajátosságait, szelekcióját és valószínűségét vizsgálja az elvándorlás *szelekcióját magyarázó modell*.

A második kérdésünk azt célozza, miért és mekkora valószínűséggel *dolgozik valaki inkább külföldön*. A *külföldi munkavállalást* magyarázó modell az előzőhöz hasonló, hiszen mindkettő azt vizsgálja, miért dönt valaki a külföld mellett, miért él, illetve dolgozik külföldön. (A minta a külföldön élőket tartalmazza, így ezekben a modellekben az ingázó munkavállalókat nem szerepeltettük).

Végül a harmadik kérdésünk a külföldi munkaerőpiacon lehetséges sikerességre, az elvándorlás nyereségére és veszteségére fókuszál. A migráció elméletének azon elterjedt, a humán tőke elméletben gyökerező szokásos feltételezése alapján, miszerint a munkaerő

⁴ További modellszámítások alapján hazai és idegen nyelvű publikációk előkészületben. Ezeket folyamatosan elérhetővé tesszük a kutatás honlapján is <http://kopintalapitvany.hu/futo-projektek/otka-projektek>

migrációjának a legfontosabb célja a külföldön elérhető nagyobb jövedelem lehetősége (Becker, 1975) azt vizsgáljuk, miért és milyen valószínűséggel dönt önként vagy kényszerűn valaki külföldön a korábbi hazai foglalkozása elhagyása, a foglalkozásváltás mellett. A foglalkozásváltást magyarázó modell segítségével keressük erre a kérdésre választ.⁵

A három kérdést logisztikus regressziós modellekkel vizsgáltuk, a kérdésekre több egymásra épülő modellel kerestünk választ.

A külföldön élők szelekcióját vizsgáló szelekciós modellek először demográfiai tényezőket, majd a modellt családi hatásokkal végül képzettséggel is kiegészítve vizsgálták a külföldön élés valószínűségére ható tényezőket. A szakirodalom széles körben elterjedt leírása alapján feltételezésünk az volt, hogy a képzett, rátermett fiatalok vándorolnak el, az elvándoroltak szelekcióját egyéni és demográfiai, családi és képzettségi hatásokkal tudjuk magyarázni.

Az életkorral a külföldön élés valószínűsége csökken, de ez a fiatalabb korcsoportok között kevésbé bizonyul szignifikánsnak. A nem hatása gyenge, a férfiak kicsit nagyobb valószínűséggel élnek külföldön, az utolsó modellbe bevont képzettségi változókkal ez a hatás azonban már eltűnt. Az egyetemi diploma és az idegen nyelv magas szintű ismerete viszont minden vizsgált modell esetében jól magyarázta a külföldön élők szelekcióját, és a nem és az iskolai végzettség együttes hatása is esetenként fontosnak bizonyult. Emellett a szakképzettség transzferálhatósága, a külföldön is érvényesíthető szakképzettség hatása kis mértékben növeli a külföldre költözés valószínűségét, de csak a magasan kvalifikált diplomások esetében bizonyult kiugróan jelentős magyarázó erejűnek, ebben az esetben jól magyarázza a külföldre költözést. A családi kötöttségek hatása inkább visszatartó erővel bír, a külföldön élést eredményező döntést a függetlenebb, gyerektelen, kapcsolatban de nem házasságban élők nagyobb valószínűséggel hozzák meg. Emellett a házasságban élő de már nem kis gyereket nevelők esetében jelent a külföldön élésben erős magyarázó erőt a családi helyzet. A szakirodalomban a kedvezőbb vagy a kedvezőtlenebb régióból elindulás magyarázatára is találhatunk megalapozott értelmezést, azonban az eredmények azt mutatják, hogy a régió nem hat a szelekcióra, nem befolyásolja az elvándorlást az otthoni lakóhely, sem a régió sem a település típus és ezek együttes hatása sem befolyásolja jól magyarázhatóan a döntést.

A külföldön dolgozást magyarázó hatásokat először egyéni demográfiai hatásokat, majd családi hatásokkal is bevonva, végül munkapiaci változók hatását is vizsgáltuk. A várakozásunk a szakirodalomnak megfelelően az volt, hogy a külföldi munkavégzés a fiatalabb, versenyképesebb, nagyobb munkaerőpiaci nyereséget reméliket ösztönzi a külföldön dolgozásra. A vizsgált magyarázó változók nagyrészt megegyeztek a szelekciós modellben használtakkal, amikor a külföldön élés magyarázatát kerestük, az eredményeket azonban gazdasági, jövedelemszerzéshez kötődő változókkal is bővítettük.

A külföldön élés szelekcióját vizsgáló modellünkhöz képest a külföldön dolgozás esetében nem bizonyult önmagában szignifikáns magyarázó tényezőnek a nem, az iskolai végzettség, és a családban nevelt gyermek sem. Az életkorral csökken a külföldön dolgozás

⁵ Ezt a modellt a *Külgazdaság* 2020. 5-6 számában publikáltuk.

valószínűsége, itt minden modellben egyértelműen szignifikáns volt a kapcsolat. Az idegen nyelv magas szintű tudása a külföldön dolgozást nagy mértékben magyarázó tényezőnek bizonyult, és a szakképzettség transzferálhatósága is hatással van a külföldi munkára, de különösen az iskolai végzettséggel együttes hatása, a felsőfokú végzettség és transzferálható képzettség magyarázó ereje jelentős. A családi hatások az előzőekhez hasonlóak, kicsit árnyaltabb kép rajzolódik ki. A családi jövedelemben játszott szerep hatása nem túl nagy, de a jövedelemnyereség külföldön dolgozást ösztönző hatása kétszeres reálnyereségig egyértelműen, majd nagyobb jövedelem nyereség reményében három és félszeres jövedelemnyereségig jelentős, magasabb jövedelemnyereségnek már nem látszik szignifikáns hatása.

A *foglalkozásváltást magyarázó* modellekben először egyéni és demográfiai tényezőket, majd családi migrációs stratégia hatásokat is, végül munkapiaci részvétel hatásokkal is vizsgáltunk a foglalkozásváltás magyarázatára. A külföldi munkavállalással lehetséges foglalkozásváltás valószínűségét igyekeztünk megbecsülni a migrációs irodalom azon elterjedt feltételezése alapján, hogy a külföldi munkavállalás során remélt haszonmaximalizálás sokszor jár a foglalkozás megváltozásával, más tevékenység elfogadásának az áldozatával.

Összességében a nők, a legfeljebb érettségizettek, a nem nagyon fiatal 30 év feletti és a két évnél hosszabban már külföldön élők váltanak nagyobb valószínűséggel foglalkozást külföldön. Az összes modellben és minden tényező mellett azonban a foglalkozásváltás valószínűsége igen jelentős, ami azt igazolja, hogy a külföldi munkavállalás gyakran és nagy valószínűséggel foglalkozás váltással jár. Az igazolható hatások arra mutatnak, hogy a foglalkozásváltás a biztosabb szakmai és családi háttér, iskolázottság mellett csökken. (A foglalkozásváltás irányai a leíró statisztikákban azt mutatták, hogy a külföldön élők egy része az otthoni foglalkozását jó eséllyel megtartja, különösen az orvosok és általában az egészségügyben, valamint az építőiparban dolgozók, de a felsőfokú végzettségű vezetők, gazdasági vagy műszaki foglalkozásúak is. A fizikai foglalkozásokban dolgozók egy jelentős része a korábbi foglalkozását részben megőrzi és hasonló foglalkozást talál, míg a bármilyen, jellemzően betanított vagy segédmunkát végzők egy része a kereskedelemről, különféle szolgáltatásokból érkezik, vagy korábban is hasonló foglalkozásokban dolgozott, munkanélküli volt. A foglalkozásváltás a külföldön dolgozóknak csak egy kis része számára jelent alacsony státuszú munkát, mások számára hasonló foglalkozásba átlépést. A független hatások alapján ezek közül néhány egyértelmű hatást tudunk azonosítani) A modellekben egyáltalán nem bizonyult szignifikánsnak egy sor olyan változó, amely a feltételezésünk szerint a foglalkozásváltást magyarázhatja. Mindenekelőtt a szakképzettség külföldre transzferálhatósága. A hatás gyengén látható, más erősebb hatások mellett nem szignifikáns. A nyelvtudás szintje sem mutatott szignifikáns hatást, de a tartós külföldön élés mellett a nyelv már talán nem fontos tényező. A foglalkozásváltással elért jövedelem családi jövedelemben játszott szerepe sem bizonyult szignifikánsnak.

2.6. A kutatás néhány következtetése és tanulsága

Hasonló magyarázó változókkal igyekeztünk az egyes modellekben a vizsgált függő változó valószínűségére gyakorolt hatását vizsgálni. Figyelemreméltónak tűnik, hogy előzetes

várakozásunkhoz képest milyen tényezők nem játszottak szignifikáns hatást, miközben egyértelműen kirajzolódik, hogy a vizsgált modellekben a vizsgált függő változóra milyen tényezők hatottak erős magyarázó erővel. Talán az életkor volt az egyetlen, minden modellben magyarázó erővel bíró változó. A külföldön élést a nem hatása csak egyes esetekben, a regionális hatások (régió és településtípus) egyáltalán nem, az együttes hatásukkal is csak gyengén magyarázták. A munkavállalást magyarázó modellben viszont a nem és az iskolai végzettség egyáltalán nem bizonyult szignifikánsnak, a lakóhely régiója viszont igen. A településtípus nem volt szignifikáns, de ez egyik modellben sem volt az. A foglalkozásváltás valószínűségére olyan várt tényezőknek nem volt szignifikáns hatása mint az idegen nyelv jó tudása vagy a foglalkozás transzferálhatósága és további migráció-specifikusnak tekintett változók hatása sem, mint a családi migrációs stratégiai helyzet az elvándorlaskor vagy a jövedelem jelentősége a családi jövedelemben.

A kutatás számos további vizsgálati lehetőséget tesz lehetővé. Az itt bemutatott eredmények, az elvándorlást bemutató statisztikák és a vizsgált független hatások alapján annyit mindenképpen láthatunk, hogy a korábbi kutatásokra alapozó hipotéziseinkhez képest a jól felépített adatbázis segítségével nagyon árnyalt képet kaphatunk az elvándorlás kérdéseiről. Ennek szakmai összegzésére a beszámoló kerete nem elegendő, azt azonban fontos összegzésül megfogalmazni, hogy az elvándorlás folyamata, elemzése és az ebből adódó szakpolitikai következtetések a korábbi kutatások alapján vártnál árnyaltabbak és sokszínűbbek.

Hivatkozások

- Bauer, Thomas K. , Zimmermann, Klaus F. (1999)* Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe. IZA Research Report No. 3. IZA, Bonn.
- Becker, G. (1975):* Human Capital. The University of Chicago Press. Chicago.
- Bethlehem, Jelke (2010):* Selection Bias in Web Surveys. International Statistical Review, 78, 2, 161–188
- Blaskó Zsuzsa (2014)* Surveying the Absentees – Surveying the Emigrants. Seemig working papers series No. 4. , KSH-NKI, Budapest
- Blaskó Zsuzsa, Gödri Irén (2014)* Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. Demográfia, 57. évf. 4. szám, 271–307.
- Blaskó Zsuzsa, Ligeti Anna Sára, Sik Endre (2014)* Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In Társadalmi Riport 2014, 351-372
- Bodnár Katalin., Szabó Lajos. (2014)* A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra. MNB-tanulmányok 114.
- Borjas, G. J. 1987. “Self-Selection and the Earnings of Immigrants.” American Economic Review 77:531–53.

- Borjas, G. J.* (1989). Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*, 23(3), 457–485. doi:10.1177/019791838902300304
- Borjas, G. J.* (2001): Does Immigration Grease the Wheels of the Labor Market? *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 32. No. 1. 69–134. o.
- Gjoka, M., Kurant, M., Butts, C. T., & Markopoulou, A.* (2010). Walking in Facebook: A case study of unbiased sampling of OSNs. In *INFOCOM, 2010 Proceedings IEEE* (pp. 1-9). IEEE.
- González Ferrer, A., Beauchemin, C.* (2011). Sampling international migrants with origin-based snowballing method. New evidence on biases and limitations. *Demographic Research* 25(3): 103–134. doi:10.4054/DemRes.2011.25.3.
- Guzi, M., Kahanec, M., Mýtna Kureková, L.* (2018): How Immigration Grease Is Affected by Economic, Institutional, and Policy Contexts: Evidence from EU Labor Markets. *Kyklos*, Vol. 71. No. 2. 213–243. o.
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2014) A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon a munkaerőfelmérés adatai alapján
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2016a) Miért mennek el az orvosok – és miért maradnának itthon? – I. rész A magyarországi orvosmigráció sajátosságairól *Külgazdaság*, 60. évfolyam 2016/5-6: 3–26. o. (szerzőtárs Simon Dávid)
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2016b) Miért mennek el az orvosok – és miért maradnának itthon? – II. rész A magyarországi orvosmigráció sajátosságairól *Külgazdaság*, 60. évfolyam 2016/9-10 (szerzőtárs Simon Dávid.
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2017) A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány In: Fazekas, K; Köllő, J (szerk.) *Munkaerőpiaci tükör*, 2016 Budapest, Magyarország : MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, pp. 94-108. , 15 p.
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2019a) Ifjúsági elvándorlás-fiatalok külföldi munkavállalása In: Fazekas, K; Csillag, M; Hermann, Z; Scharle, Á (szerk.) *Munkaerőpiaci tükör*, 2018 Budapest, Magyarország : Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, (2019) pp. 146-150., 5 p.
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2019b) Versengő korcsoportok külföldi munkavállalása, konferencia előadás, MKE konferencia, Budapest, december
- Hárs Ágnes, Simon Dávid* (2020) Migráció - a valóság közelítése innovatív módszerekkel. Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, Budapest. <http://kopintalapitvany.hu/hars-simon-migracio>
- Hárs Ágnes* (2016) Elvándorlás, bevándorlás és a magyar munkaerőpiac. Jelenségek, hatások, lehetőségek . In *Kolosi, T-Tóth I. Gy Társadalmi Riport 2016. Tárki 2016*, 309-331. o
- Kahanec, M., Pytliková, M., Zimmermann, K. F.* (2016) The Free Movement of Workers in an Enlarged European Union: Institutional Underpinnings of Economic Adjustment. Megjelent: *Kahanec–Zimmermann* (szerk.) (2016) 1–34. o.

- Kandel, W., D. S. Massey* (2002) The culture of Mexican migration: A theoretical and empirical analysis, In: *Social Forces*, vol. 80, no.3, 981–1004. p.
- Kováts András, Papp Z. Attila* (2016) Patterns of success amongst Hungarians living in the UK. *Review of Sociology* 26(4): 95–123.
- Mao-Mei Liu, Mathew J. Creighton, Fernando Riosmena, Pau Baizán*, (2016) Prospects for the comparative study of international migration using quasi-longitudinal micro-data. *Demographic Research* Vol. 35 Article pp 745–782,
- Nowotny, K.* (2016) *Are Overqualified Migrants Self-Selected? Evidence from Central and Eastern European Countries.* *Journal of Human Capital*, 10(3), 303–346.
doi:10.1086/687415
- Peter Huber, Michael Landesmann, Catherine Robinson, Robert Stehrer* (2010) Migration, Skills and Productivity. Research Reports | 365, WIIW Vienna Institute for International Economic Studies
- Salganik, M. J., Heckathorn, D. D.* (2004) Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling. *Sociological Methodology*. Vol. 34. No. 1. pp. 193–239.
- Stark O., Bloom D.E* (1991) The New Economics of Labor Migration In Stark, O The Migration of Labor.: 23-31. Eredetileg megjelent: *The American Economic Review*, 75. 1985

3. A kutatás keretében készült publikációk

Cikkek, publikációk

Hárs Ágnes – Simon Dávid: *Migráció - A valóság közelítése innovatív módszerekkel*. A migráció mérhetősége, hatása és munkapiaci összefüggései. e-könyv, Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány. Budapest, 2020. <http://kopintalapitvany.hu/hars-simon-migracio>

Hárs Ágnes-Simon Dávid: *Külföldi munkavállalás, foglalkozásváltás és szakmaelhagyás*. Közgazdaság, 2020. 5-6 szám <http://kopintalapitvany.hu/hars-simon-munkavallalas>

Hárs Ágnes: *Elvándorlás, visszavándorlás – és bevándorlás*. Jelenségek és munkaerőpiaci hatások. Megjelent: Kolosi T., Szelényi I., Tóth I. Gy. Társadalmi riport 2020. 5. fejezet, Budapest 2020 megjelenés előtt

Hárs Ágnes – Simon Dávid: *Ifjúsági elvándorlás - Fiatalok külföldi munkavállalása*. Megjelent: Fazekas K., Csillag M., Hermann Z., Scharle Á. Munkaerőpiaci tükör 2018, Budapest 2019. 146-150 o.

Konferencia prezentáció, workshop

Kádár Vanda-Simon Dávid: *Searching for the truth by missing data – using administrative data for migration research*, Workshop on the concept of quality for big data, nemzetközi konferencia Budapest, February 25–26, 2020, <https://tatk.elte.hu/BigDataWorkshop>

Simon Dávid: *Megoldások és kérdések az elvándorlás kutatásban*. Módszertani workshop, ELTE, statisztika tanszék 2020. január 31

Simon Dávid – Hárs Ágnes: *Versengő korcsoportok külföldi munkavállalása*, konferencia előadás, MKE konferencia, Budapest, 2019 december. (publikáció Közgazdasági Szemlében, 2020-ban várható)

Tajti András: *Facebookon végzett szimulált RDS mintavétel speciális alkalmazása* [useR!2017. workshop, Brussels, 2017

Szakedolgozat, disszertáció, TDK dolgozat

Simon Dávid: *A válaszadó-vezérelt mintavétel – kísérlet egy módszer társadalomtudományi szemléletű bemutatására*. PhD disszertáció. ELTE TáTK doktori iskola, Budapest, 2019.

Mónus Gergely A hálózati homifilia hatása a válaszadó vezérelt mintavételre. ELTE TáTK TDK dolgozat Budapest 2019 (A dolgozat továbbjutott az országos TDK konferenciára, publikáció ezt követően készül)

Csáktornyai Csenge Réka szakedolgozat ELTE TáTK, Budapest 2018

Mónus Gergely szakedolgozat ELTE TáTK, Budapest, 2019

Kádár Vanda szakedolgozat, ELTE TáTK, Budapest 2020